

EBÛ HÂTİM er-RÂZÎ'NİN
KİTÂBÜ'Z-ZÎNE ADLI ESERİ VE
ARAP ANLAMBİLİMİNDEKİ YERİ

Dr. Mansur TEYFUR

Emin Yayınları: 530

Ebû Hâtim er-Râzî'nin Kitâbü'z-Zîne Adlı Eseri ve
Arap Anlambilimindeki Yeri

Dr. Mansur TEYFUR

Editör

Dr. Alaaddin SALİHOĞLU

1. Baskı-Bursa, Aralık - 2023

Kapak

Yunus Emre ÖZDAMAR

Baskı ve Cilt

E M İ N Y A Y I N L A R I

Fethiye Mah. Kurlangıç Sok. No: 2 Nilüfer/BURSA

Tel: (0224) 2422898, Fax: (0224) 2412569

www.eminyayinlari.com.tr

© Bütün yayın hakları anlaşmalı olarak Emin Yayınları'na aittir. Kitap, yayıncının ve yazarın izni olmaksızın hiçbir surette (baskı, fotokopi, elektronik, manyetik, mekanik ve sesli ortamlarda ya da başka bir şekilde) kısmen veya tamamen çoğaltılamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Ebû Hâtim er-Râzî'nin Kitâbü'z-Zîne Adlı Eseri ve
Arap Anlambilimindeki Yeri

Mansur TEYFUR

1. Arap Dili 2. Arap Edebiyatı 3. Edebiyat

ISBN: 978-625-6563-30-8

Sertifika No: 41427

“Allah yolunda cihâd ederek İslâm’ın izzetini muhafaza eden ve vatanları uğrunda şehit düşen bebek, çocuk, genç, yaşlı tüm Filistinli kardeşlerime...”

ÖN SÖZ

İnsanoğlunun sosyal bir varlık olması, onun diğer insanlarla bir arada yaşamasını gerektirir. Bu da ancak dil aracılığıyla meydana gelmektedir. Dil ise, kendi içinde birçok bölüme ayrılmaktadır. Bu bölümlerin en başında da kelimeler (sözvarlığı) gelir. İnsan, konuşabilmek için önce kelime hazinesine ihtiyaç duyar. Fakat kelimeler anlamlarıyla değer kazandığı için, işin özünde anlam yatmaktadır. Şöyle ki, insanlar iletişim kurarken kelimelerin anlamlarını göz önünde bulundururlar. Böylece anlambilim adıyla ayrı bir dil alanı ortaya çıkmış olur. Anlambilim bir disiplin hâline gelmeden önce de birçok dil bilginini, anlam ve anlamlarla ilgili konuları ele almıştır.

Her ne kadar genel olarak anlambilim konusu, eskiden beri dil bilginlerince işlenmişse de yeni bir sistem olarak görülmüştür. Çalışma alanımız olan Arap anlambilimi ise, bu yeni sistemi eskilere kadar götürebilecek klasik kaynaklara sahiptir. Bu amaçla araştırmanın konusu tespit edilirken, bir şahıs ve eseri üzerinden Arap anlambiliminin temellerinin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Burada, İslâmî kelimeleri anlamsal olarak inceleyen klasik bir eserle başlanması uygun görülmüştür. Zikredilen gerekçelerden hareketle, araştırma konusu olarak seçtiğimiz *Ebû Hâtim er-Râzî'nin Kitâbü'z-zîne Adlı Eseri ve Arap Anlambilimindeki Yeri* adlı kitabımız, klasik Arap dili âlimlerinden sayılan Ebû Hâtim'in lafız-anlam araştırmasındaki görüşlerini tespit ederek ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece, onu tanıtmak ve eserinde ele aldığı anlambilim alanındaki temel konuları günümüze taşıyıp, bu alanda yazılacak olan yeni çalışmalara ışık tutmak araştırmanın temel hedefidir.

Bu kitap, 26.02.2016 tarihinde Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde *Ebû Hâtim er-Râzî ve Kitâbu'z-zîne*

4 Ebû Hâtim er-Râzî'nin Kitâbü'z-zîne Adlı Eseri

Adlı Eserinin Arap Anlambilim Tarihindeki Yeri ve Önemi adıyla savunulmuş doktora tezimin yeniden gözden geçirilerek eksik ve hataları giderilmiş halidir. Ayrıca daha önce bu tezden üretilmiş olan iki makaleden* de yararlanılmıştır.

Bu kitabın hazırlanmasında birçok kişinin yardım ve desteği olmuştur. Bu vesileyle daha öncesinden araştırmanın konusunu tespit etmede büyük katkısı olan kıymetli hocam Prof. Dr. İsmail Güler'e ve bu süreçte görüş ve tavsiyelerinden istifade ettiğim muhterem danışman hocam Doç. Dr. Hasan Taşdelen'e teşekkürü bir borç bilirim. Kitabın editörlüğünü üstlenen ve önerilerini esirgemeyen değerli meslektaşım Dr. Alaaddin Salihoğlu'na ve tecrübelerini benimle paylaşan arkadaşım Doç. Dr. İsmail Ekinci'ye şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca çalışmam boyunca bana moral veren ve her daim yanımda olan eşim ve çocuklarıma minnettarım.

Mansur TEYFUR

Kütahya 2023

---

* Mansur Teyfur, "Ebû Hâtim Ahmed b. Hamdân er-Râzî'nin Hayatı, Eserleri ve İsmâiliyye Mezhebi ile Olan İlişkisi", *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/1, Haziran 2016, ss. 129-150; Mansur Teyfur, "Ebû Hâtim Ahmed b. Hamdân er-Râzî'ye Göre İslâmî Kavramların Semantik Tahlili", *Kisbu İlahiyat Dergisi (Atebe)*, 1/3, Haziran 2020, ss. 7-34.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	3
İÇİNDEKİLER	5
KISALTMALAR.....	9

GİRİŞ

ANAHA TLARIYLA ANLAMBİLİM

1. AMAÇ, KAPSAM VE SINIRLILIKLAR.....	13
2. ANLAMBİLİM	14
2.1. Anlambilimin Kısa Tarihçesi.....	16
2.1.1. Batıda Anlambilimin Gelişimi	18
2.1.2. Doğuda Anlambilimin Gelişimi	21
2.2. Bir Bilim Olarak Anlambilim ve Nazariyeleri	25
2.2.1. Anlambilim ve Diğer Bilimler	27
2.2.3. Anlambilim Nazariyeleri	28
2.2.4. Gösterge/İşaret nazariyesi:.....	29
2.2.5. Tasavvur nazariyesi:	30
2.2.6. Davranışçılık nazariyesi:	31
2.2.7. Bağlam nazariyesi:	32
2.2.8. Semantik alanlar nazariyesi:	34
2.2.9. Anlam bileşenleri nazariyesi:	35
2.2.10. Üretici dönüşümsel nazariye:.....	35
2.3. Çağdaş Anlambilim Konuları	38
2.3.1. Anlam Birimi.....	38
2.3.2. Sözcük ve Anlam.....	39
2.3.3. Anlam İlişkileri	40
2.3.4. Anlam Çeşitleri	43
2.3.5. Anlam Değişmesi	46

3. ÇAĞDAŞ ARAP ANLAMBİLİMİNİN ÖNEMLİ TEMSİLCİLERİ	49
--	----

BİRİNCİ BÖLÜM
EBÛ HÂTİM ER-RÂZÎ'NİN
HAYATI VE ESERLERİ

1. HAYATI.....	55
1.1. Adı, Künyesi, Nisbesi ve Ailesi.....	55
1.2. Doğum ve Ölüm Tarihleri	60
1.3. İlmî Kişiliği ve Mensubu Olduğu Dil Ekolü	60
1.3.1. Dilbilim Yönü	61
1.3.2. Felsefî Yönü.....	61
1.3.3. İlmî Yönü	62
1.3.4. Edebî Yönü	63
1.3.5. Dil Ekolü	63
1.4. Ebû Hâtim er-Râzî ve İsmâiliyye Mezhebi.....	65
1.5. Yaşadığı Dönemde Siyasî ve Sosyokültürel Çevre.....	71
1.5.1. Siyasî Hayat.....	71
1.5.2. Sosyal Hayat	74
1.5.3. Kültürel Hayat	77
2. ESERLERİ	82
2.1. A'lâmü'n-Nübüvve.....	82
2.2. Kitâbü'z-Zîne fi'l-Kelimâti'l-İslâmiyyeti'l- Arabiyye	86
2.3. Kitâbü'l-İslâh.....	87
2.4. Kitâbü'r-Rac'a	89
2.5. Kitâbü'l-Câmi.....	90
3. EBÛ HÂTİM'İN KENDİNDEN SONRA GELENLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	90
3.1. Klasik Dönem İslâm Âlimleri.....	90
3.2. Çağdaş Dönem İslâm Âlimleri.....	92

İKİNCİ BÖLÜM
KİTÂBÜ'Z-ZÎNE VE ARAP
ANLAMBİLİMİNDEKİ YERİ

1. KİTÂBÜ'Z-ZÎNE VE MUHTEVASI	99
1.1. Adı	99
1.2. Yazma Nüshaları ve Tahkiki	99
1.3. Amacı, Konuları ve Bölümleri	106
1.4. Üslubu ve İstişhâd Yöntemi	109
1.4.1. Kur'ân'la İstişhâd	113
1.4.2. Hadisle İstişhâd	114
1.4.3. Şiirle İstişhâd.....	114
d. Nesirle İstişhâd.....	116
1.5. Eserde Başvurulan Kaynaklar.....	116
2. KİTÂBÜ'Z-ZÎNE'NİN ARAP ANLAMBİLİMİNDEKİ YERİ.....	125
2.1. Ebû Hâtim'e Kadar Arap Anlambilimi.....	125
2.2. Kitâbü'z-Zîne'de Arap Anlambilimi.....	136
2.3. Kitâbü'z-Zîne'de Dil ve Arap Dili	138
2.3.1. Dilin Doğuşu.....	140
2.3.2. Arap Dilinin Doğuşu	143
2.3.3. Arap Dilinin Üstünlüğü	144
2.4. Ebû Hâtim'e Göre Arap Dilinin Gelişimi	148
2.4.1. Dilde Seslerin Gelişimi	149
2.4.2. Dilde Anlamsal Gelişme.....	150
2.4.3. Dilin Lehçelere Ayrılması	152
2.5. Bir Sözlük Olarak Kitâbü'z-Zîne.....	154
2.6. Ebû Hâtim'in İslâmî Kelimeleri Anlamsal Açıdan Ele Alışı	162
2.6.1. Câhiliye Dönemine Ait Kelimeler	163
2.6.1.1. Allah'ın İsim ve Sıfatları	164
2.6.1.2. Kelâmla İlgili Kelimeler	180
2.6.2. İslâmî Döneme Ait Kelimeler	187
2.6.3. Kur'ân'da Bulunan Yabancı İsimler	190

2.7. Kitâbü'z-Zîne'nin Modern Anlambilim Konularına Göre Değerlendirilmesi.....	195
2.7.1. Anlam Değişmesi	195
2.7.2. Anlam İlişkileri	197
2.7.3. Anlam Bileşenleri	198
2.7.4. Anlam Çeşitleri.....	199
SONUÇ	201
KAYNAKÇA.....	205